

Toshkent davlat
sharqshunoslik universiteti

XXI ASR: FAN VA TA'LIM MASALALARI

ilmiy elektron jurnali

ISSN: 2181-9874

EDUCATION

2025

ERON-TOLIBON MUNOSABATLARI: SIYOSIY O‘ZGARISHLAR VA MINTAQAVIY GEOSTRATEGIYA

O‘lmas Faxriddin o‘g‘li Qalandarov

Tadqiqotchi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

E-mail: olmas.qalandarov24@gmail.com

Annotatsiya. Eron va Tolibon o‘rtasidagi siyosiy va geostrategik munosabatlarni uch davrga bo‘lib tahlil qiladi. Birinchi davrda (1990-yillarning boshidan oxirigacha) tomonlar o‘rtasida qarama-qarshilik mavjud bo‘lib, Tolibonning Afg‘onistonda paydo bo‘lishi va hokimiyatga kelishi Eronning tashqi siyosatida sezilarli o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi. Ikkinchi davr (2001–2021 yillar) davomida Eron va Tolibon AQShga qarshi qo‘shma strategik manfaatlar doirasida hamkorlikka o‘tdi. Uchinchi davr esa 2021 yildan boshlab, Tolibonning Afg‘onistonda hokimiyatni qayta qo‘lga kiritishi ortidan yuzaga kelgan yangi siyosiy vaziyat va munosabatlar tizimini o‘z ichiga oladi. Maqolada Eronning “Sharqqa qarash” strategiyasi doirasida Afg‘oniston markaziy ahamiyatga ega ekani, AQShning mintaqadagi harbiy mavjudligiga qarshi siyosati, shuningdek, Tolibon va IShID kabi guruhlar bilan murakkab munosabatlari batafsil yoritilgan. Eron va Tolibon o‘rtasidagi munosabatlar mintaqaviy barqarorlik va geostrategik manfaatlar asosida shakllanib, ikki tomonning o‘zaro ta’sir va bosim vositalari orqali saqlanib kelmoqda.

Kalit so‘zlar: Eron, Tolibon, Afg‘oniston, Tashqi siyosat, Geostrategiya, Mintaqaviy barqarorlik, Mojaro, IshID, Sanksiyalar, Xalqaro munosabatlar.

IRAN-TALIBAN RELATIONS: POLITICAL CHANGES AND REGIONAL GEOSTRATEGY

Ulmas Fakhriddin ugli Kalandarov

Researcher,

Tashkent State University of Oriental Studies

E-mail: olmas.qalandarov24@gmail.com

Annotation. This article analyzes the political and geostrategic relations between Iran and the Taliban, divided into three periods. The first period covers the early 1990s to the end of the decade, when relations were confrontational, and the emergence and rise to power of the Taliban in Afghanistan significantly influenced Iran's foreign policy. During the second period (2001–2021), Iran and the Taliban

shifted toward cooperation based on shared strategic interests, primarily aimed at countering the United States. The third period begins in 2021 and is associated with the new political context following the Taliban's return to power in Afghanistan. The article examines in detail the importance of Afghanistan in Iran's "Look to the East" strategy, its stance against the U.S. military presence in the region, and the complex relations with groups such as the Taliban and ISIS. Iran-Taliban relations are shaped by regional stability and geostrategic interests, maintained through mutual influence and pressure tools.

Keywords: *Iran, Taliban, Afghanistan, Foreign Policy, Geostrategy, Regional Stability, Conflict, ISIS, Sanctions, International Relations.*

ОТНОШЕНИЯ ИРАНА И ТАЛИБАНА: ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ И РЕГИОНАЛЬНАЯ ГЕОСТРАТЕГИЯ

Улмас Фахриддин угли Каландаров

Исследователь

Ташкентский государственный университет востоковедения

Электронная почта: olmas.qalandarov24@gmail.com

Аннотация. В статье анализируются политические и геостратегические отношения между Ираном и Талибаном, разделённые на три периода. Первый период охватывает начало 1990-х годов до конца десятилетия, когда отношения были конфронтационными, а появление и приход к власти Талибана в Афганистане существенно повлияли на внешнюю политику Ирана. Во второй период (2001–2021 гг.) Иран и Талибан перешли к сотрудничеству в рамках совместных стратегических интересов против США. Третий период начинается с 2021 года и связан с новым политическим контекстом после возвращения Талибана к власти в Афганистане. В статье подробно рассматривается важность Афганистана в стратегии Ирана «Взгляд на Восток», его позиция против военного присутствия США в регионе, а также сложные отношения с такими группировками, как Талибан и ИГИЛ. Отношения между Ираном и Талибаном формируются на основе региональной стабильности и геостратегических интересов, поддерживаются через взаимное влияние и инструменты давления.

Ключевое слово: Иран, Талибан, Афганистан, Внешняя политика, Геостратегия, Региональная стабильность, Конфликт, ИГИЛ, Санкции, Международные отношения.

KIRISH

Eron va Tolibon o’rtasidagi munosabatlarni uch davrga bo’lish mumkin. Birinchi davr 1990-yildan boshlab o’z ichiga oladi. Ushbu o’n yillikning oxirigacha. Bu davrda munosabatlar qarama-qarshi edi. Ikkinchi davr 2001-yillarning boshidan 2021-yilgacha, dastlabki kelishmovchiliklarga qaramay, Eron va Tolibon hamkorlik qilishga o’tdi. Uchinchi davr 2021-yildan boshlab davrni o’z ichiga oladi. Eron va Tolibon o’rtasidagi munosabatlarni o’rganish shuni ko’rsatadiki, ular o’rtasidagi mojaro va hamkorlik davrlari vaqti-vaqti bilan o’zgarib turadi. Tortishuv asosan 1994-yilga, ya’ni Tolibon paydo bo’lgan vaqtga to’g’ri keladi. Bu mojaro 2001-yilgacha davom etdi va Amerika hujumi natijasida Tolibon quladi. O’sha vaqtdan boshlab, qisqa tanaffusdan so’ng, Eron va Tolibon o’rtasida maxfiy hamkorlik boshlandi. 2021-yilgacha davom etgan ushbu hamkorlik umumiy dushmanga, ya’ni AQShga qarshi qaratilgan edi¹. Ushbu hamkorlik AQShning 2021-yil may oyida Afg’onistonni tark etishga majbur bo’lishiga olib keldi, bu Eron va Tolibon o’rtasidagi ittifoqning g’alabasi edi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Eron va Afg’onistondagi ichki siyosiy voqealar bir-biriga bevosita ta’sir ko’rsatadi. Afg’onistondagi fuqarolik urushlari paytida ularning ta’sirini bevosita his qilgan davlatlardan biri Eron edi. Afg’onistonda Tolibonning paydo bo’lishi Eronning tashqi siyosatiga sezilarli ta’sir ko’rsatdi. 1996 yil oxirida Tolibon deb nomlanuvchi yangi harbiy kuch Afg’onistondagi raqobat va mojaro maydoniga chiqdi. Bunday sharoitda Tolibonning paydo bo’lishi va ularning hokimiyatga tez ko’tarilishi Eronning Afg’onistonga nisbatan siyosatida sezilarli o’zgarishlarga olib keldi. Ushbu bosqichda Eron Islom Respublikasi Afg’oniston inqirozini hal qilish uchun quyidagi uch punktdan iborat rejani taklif qildi:

¹ Daud. K., Maede. D., Kayhan. B. Tolibonning hokimiyatga ko’tarilishi va Eron Islom Respublikasining yondashuvi // Islom dunyosining strategik va amaliy tadqiqotlari. 2022. T 5. No 16.

- Afg‘onistonning kelajagi to‘g‘risidagi qarorni Afg‘onistonning o‘zi qabul qilishi kerak.
- Xorijiy davlatlar Afg‘onistonning ichki ishlariga aralashmasi kerak.
- Afg‘onistonda shakllantiriladigan har qanday hukumat inklyuziv bo‘lishi va barcha etnik va diniy guruhlarini o‘z ichiga olishi kerak².

Eron Islom Respublikasi Afg‘onistonga nisbatan har doim real va qarovli bo‘lib kelgan. Tolibon boshqaruvining birinchi davrida, Tolibon va Eron o‘rtasidagi keskin mojaroga qaramay, Eron hukumati Tolibon bilan muzokaralar va bitimlar imkoniyatini istisno qilmadi. Tolibon va Eron o‘rtasida bo‘lgan barcha mojarolarda Eron Tolibon haqiqatini qabul qildi. Tolibon paydo bo‘lishining boshidanoq Eron ushbu guruh bilan munosabatlarni o‘rnatishga harakat qildi va hatto Tolibonga qarshi frontni birlashtirish bo‘yicha faollik avjiga chiqqanda ham u bilan aloqa uzilmadi. Tolibon Herotni egallab olganidan keyin shaharda Eron konsulligi faoliyatini davom ettirdi va Rabbani hukumati hali ham Qobulda bo‘lganida, Eron hukumati va Tolibon o‘rtasida giyohvand moddalar savdosi kabi masalalar bo‘yicha muzokaralar o‘tkazildi³. Aslida, Eron Tolibonning mohiyati haqida qayg‘urmadi, Islom Respublikasi Tolibon afg‘on xalqining bir qismi ekanligiga va ular Afg‘onistonni boshqarishda qolganlar bilan teng ravishda ishtirok etishi kerakligiga rozi bo‘ldi. Ammo Eronni xavotirga solgan asosiy narsa AQShning ta’siri kuchayib borayotgani va Eronning rolini Afg‘oniston va mintaqada ro‘y berayotgan voqealardan chiqarib tashlashga urinish edi.

Biroq, Eronning Afg‘onistondagi ichki mojarolarga nisbatan siyosatida mavjud bo‘lgan noaniqlik va chalkashliklar bilan bir qatorda, mintaqaviy va xalqaro maydondagi barcha bu pozitsiyalar ma’lum ikki tomonlamalikka duch keldi. Bir tomondan Eron Tolibonga qarshi mintaqaviy koalitsiyani mustahkamlashga harakat qildi, ammo boshqa tomondan Afg‘oniston inqirozi Pokiston yoki Saudiya Arabistoni bilan munosabatlariga salbiy ta’sir ko‘rsatishini istamadi. Bunday

² Barzegar, K. (2014). Eronning Tolibondan keyingi Afg‘onistondagi tashqi siyosati. The Washington Quarterly, 37, 124-125.

³ Milani, Mohsen (2006), “Iran’s Policy Towards Afghanistan,” Middle East Journal 60:2 (2006): pp. 242-243.

mulohazalar Eronni maxfiy diplomatiyaga murojaat qilishga, Tolibonga qarshi koalitsiyani qo‘llab-quvvatlashga va boshqa davlatlarni unga jalb qilishga majbur qildi. Hatto bu mulohazalar Tehronning Tolibon bilan munosabatlarini saqlab qolishida muhim rol o‘ynadi, chunki Eron nuqtai nazaridan Tolibon yoki Tolibon muxolifat fronti orqali o‘z manfaatlarini ta’minlash muhim edi. Bu chalkashlik va noaniqlik 2001-yilda Tolibon qulashiga qadar davom etdi va Afg‘onistonda eronlik diplomatlar va jurnalistlarning o‘ldirilishi kabi fojiali voqealarga olib keldi.

MUHOKAMA

1998-2001-yillardagi Afg‘oniston inqirozi Eronning tashqi siyosatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatdi. Birinchidan, Mozori Sharifda diplomatlarning o‘ldirilishi bilan bog‘liq inqiroz bizga Afg‘onistonning Eron barqarorligida, shuningdek ushbu davlatning boshqa davlatlar bilan mintaqaviy munosabatlaridagi o‘rni va o‘rni ahamiyatini anglashga majbur qildi. Ushbu inqirozning ikkinchi muhim ta’sirini Eronning Afg‘oniston bilan munosabatlar siyosatiga tanqidiy yondashuvning shakllanishi deb hisoblash mumkin⁴. Mozori-Sharifdagi voqeadan oldin Eron diplomatiyasining Afg‘onistondagi yuzi axloqiy-axloqiy doirasida bo‘lib, mamlakat ichidagi jamoatchilik fikridan yashiringan va rasmiy siyosat Tehronning inklyuziv hukumat shakllanishini qo‘llab-quvvatlashi kabi qadriyat sifatida ilgari surilgan. Shunday qilib, ushbu siyosatdagi noaniqliklar va qarama-qarshiliklar unchalik aniq emas edi va agar ular eslatilsa, ular jiddiy qabul qilinmadi. Ushbu voqeadan so‘ng Afg‘onistonga mutlaqo boshqacha qarash boshlandi. Eronning Afg‘onistondagi siyosatida nisbiy izchillik va muvofiqlashuvning paydo bo‘lishini ushbu inqirozning boshqa oqibatlari asosida baholash mumkin.

2001-yildan beri Eron bu mamlakatdagi tarafdorlari ko‘magi bilan Afg‘onistondagi ta’sirini kengaytirishga harakat qilmoqda. 2001-2021-yillarda Tehron Tolibon bilan aloqalarni AQSh manfaatlariga putur etkazish, afg‘oniston

⁴ Lotfi. X. Afg‘oniston va Eron o‘rtasidagi munosabatlarning geopolitik tahlili; qiyinchiliklar va imkoniyatlar // Katta Horasan. 2015. T 6. No 19.

siyosatida ta’sirini saqlab qolish va mintaqaviy pozitsiyalariga xavflarni kamaytirish uchun strategik vosita sifatida ishlatgan. Eron 2001-yilda Tolibonni ag‘darish va Qobulda yangi hukumat o‘rnatishda rol o‘ynagan bo‘lsa-da, baribir tolibon bilan to‘g‘ri daqiqalarda pragmatik hamkorlik qildi. 2001-2021-yillarda Tolibon rejimi qulagandan keyin Eronning tashqi siyosati asosini ikkita asosiy tamoyil tashkil etgan: barqarorlikni saqlash va markaziy hukumatni qo‘llab-quvvatlash, ikkinchidan, bu mamlakatda xorijiy kuchlar mavjudligiga qarshi kurashish⁵.

Afg‘oniston Eronning “Sharqqa qarash” deb nomlangan ulkan strategiyasining markaziy nuqtasidir. Bu strategiya Eronga Osiyoning sharqiy davlatlari, ayniqsa Xitoy, Hindiston va Yaponiya bilan iqtisodiy va energetik aloqalarni kengaytirish imkonini berishni maqsad qilgan. Ushbu strategiyaning asosi Markaziy va Janubiy Osiyoda barqarorlikni ta’minlashdir.

Eron Afg‘onistonda xorijiy qo‘shinlar, ayniqsa AQSh harbiylarining mavjudligiga qarshi chiqdi. Eron bu holatni Vashingtonning Markaziy va Janubiy Osiyo hamda Fors ko‘rfazidagi strategik mavqeyini mustahkamlashga qaratilgan siyosati sifatida baholadi. Bu esa Eronning milliy xavfsizligi va manfaatlariga ziyon yetkazishi mumkin edi. Eron shuningdek, AQShning Afg‘onistondagi siyosati ikki davlat – Eron va Afg‘oniston – hukumatlari o‘rtasida yaqin siyosiy va iqtisodiy aloqalarni o‘rnatish va mustahkamlash yo‘lidagi qonuniy da’volarini zaiflashtirishiga ishonardi.

Shu bois Eron “Tolibon” harakatining Afg‘oniston jamiyatidagi mavjudligini haqiqat sifatida qabul qildi va bu harakat ichidagi nisbatan mo‘‘tadil qanotlar bilan aloqalar o‘rnatishga harakat qildi. Eron nazarida Tolibon IShID (ISIS)ga qarshi kurashish uchun zarur kuch hisoblanar edi va AQShga qarshi bufer (to‘siq) vazifasini bajarar edi. Boshqacha qilib aytganda, Tolibon va IShID o‘rtasidagi ziddiyat Eronda shunday umid uyg‘otdiki, Tolibon yordamida IShIDga qarshi kurashish mumkin.

⁵ Barzegar, K. (2014). Eronning Tolibondan keyingi Afg‘onistondagi tashqi siyosati. The Washington Quarterly, 37, 124-125.

Garchi IShID transmilliy guruh bo‘lib, diniy jihatdan asosan shialarga qarshi qaratilgan dushman sifatida tanilgan bo‘lsa-da, u Tolibonning mafkuraviy raqibi hisoblanadi. IShID Tolibonni diniy-milliy hodisa deb atab, uni islomning asl tamoyillarini aks ettirmaydi deb hisoblaydi.

Shunday qilib, AQSh bilan bir qatorda “IShID” nomli umumiy dushman ham Eron va Tolibonni ilgari bo‘lmagan darajada yaqinlashtirdi. Eronning Tolibon bilan hamkorligi ayniqsa 2018-yilda kuchaydi – aynan shu yili AQSh Eron bilan tuzilgan yadroviy bitimdan chiqib, Eronga nisbatan yangi sanksiyalar joriy etdi. Bu orada AQShning Afg‘onistondan qo‘shinlarini olib chiqishi mumkinligi ayon bo‘la boshladi va Tehron uchun Tolibon bilan maslahatlashuvlar tobora dolzarb bo‘lib qoldi.

Shundan so‘ng, Eron va Tolibon delegatsiyalari o‘rtasida uchrashuvlar o‘tkazildi. Garchi bu ikki tomon ilk bor uchrashmagan bo‘lsa-da, bu gal Eron bu uchrashuvlarni oshkora o‘tkazdi. Eron tashqi ishlar vaziri Muhammad Javod Zarif o‘z mamlakati ma’lum darajada Tolibon bilan hamkorlik qilganini tan oldi. U Eronga Tolibon bilan aloqalar borasida shunday deya ta’rif berdi: “Kelajakdagi Afg‘onistonni Tolibonsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi.”

2018-yilda AQSh Qatarning Doha shahrida Tolibon bilan muzokaralarni boshlaganida, Tolibon Eronga nisbatan munosabatlarini yaxshilashga harakat qildi, chunki ular Tehron bilan aloqalardan AQSh bilan muzokaralarda kamroq yon berish uchun foydalanishlari mumkin edi.

XULOSA

Eron va Tolibon o‘rtasidagi munosabatlarni muvozanatli harakatlar qatori sifatida talqin qilish mumkin. Ikkala tomon ham chegara bo‘ylab barqarorlikni saqlash va geostrategik vazifalarini murakkablashishiga yo‘l qo‘ymaslik uchun bir-biriga muhtoj. Bu munosabatlar shunday rivojlanmoqdaki, Eron ham, Tolibon ham

bir-biriga bosim o‘tkazish vositalariga ega⁶. Eronning Afg‘oniston iqtisodiyotidagi muhim roli, Xitoy-Afg‘oniston-Eron aloqa koridori, Milliy qarshilik fronti, Afg‘oniston shiyonidagi Eron shia-fors tsivilizatsiyasi, Tolibon hukumatini tan olishni kechiktirish, muhojirlarni qaytarish jarayonini tezlashtirish va boshqalar Eronning Afg‘oniston Islom Amirligiga bosim o‘tkazish vositalaridan biridir. Bu orada, Tolibon Eronga chegara o‘tish joylarini nazorat qiladi va isyon va giyohvand moddalar savdosida ko‘p yillik tajribaga ega. Tolibon xudkushlari guruhi va Pokistondagi shiitlarga qarshi maktablarda yoki ularning ta’siri ostida ta’lim olgan yosh jangchilar avlodi Eron bilan munosabatlardagi muvozanatni jiddiy buzishi mumkin. Hozirgi kunda Tolibon hukumati Eron tomonidan tan olinmagan, ammo Eron bilan munosabatlar Tolibon mintaqada o‘z rejimining qonuniyligini namoyish etmoqchi bo‘lgan keng kontsepsiyaning bir qismidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Daud. K., Maede. D., Kayhan. B. Tolibonning hokimiyatga ko‘tarilishi va Eron Islom Respublikasining yondashuvi // Islom dunyosining strategik va amaliy tadqiqotlari. 2022. T 5. No 16.
2. Barzegar, K. (2014). Eronning Tolibondan keyingi Afg‘onistondagi tashqi siyosati. The Washington Quarterly, 37, b 124-125.
3. Milani, Mohsen (2006), “Iran’s Policy Towards Afghanistan, “Middle East Journal 60:2 (2006): b. 242-243.
4. Lotfi. X. Afg‘oniston va Eron o‘rtasidagi munosabatlarning geopolitik tahlili; qiyinchiliklar va imkoniyatlar // Katta Horasan. 2015. T 6. No 19.
5. Barzegar, K. (2014). Eronning Tolibondan keyingi Afg‘onistondagi tashqi siyosati. The Washington Quarterly, 37, b. 124-125.
6. Mostafa Saveh Drudi. Tolibon harakatining qayta tiklanishi va uning Eron Islom Respublikasining milliy xavfsizligiga ta’siri (tahdid yoki imkoniyat) // Eron Islom Respublikasining davlat tadqiqotlari. 2021. T 7. No 3. B.170-145.

⁶ Mostafa Saveh Drudi. Tolibon harakatining qayta tiklanishi va uning Eron Islom Respublikasining milliy xavfsizligiga ta’siri (tahdid yoki imkoniyat) // Eron Islom Respublikasining davlat tadqiqotlari. 2021. T 7. No 3. 170-145.